

РІШЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ ПРО ПРИСУДЖЕННЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ

Спеціалізована вчена рада ДФ 35.051.138 Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, м. Львів, ухвалила рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 293 Міжнародне право на підставі прилюдного захисту дисертації «Застосування загальних принципів права міжнародними кримінальними судами і трибуналами» 6 лютого 2024 року.

Іліка Марина Іванівна, 16.09.1988 року народження, громадянка України, освіта повна вища. У 2010 році закінчила Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, юридичний факультет, отримала повну вищу освіту за спеціальністю «Правознавство», здобула ступінь магістра та отримала професійну кваліфікацію «Міжнародне право».

У вересні 2016 року поступила на навчання в аспірантуру кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка, форма навчання заочна, яку завершила у серпні 2023 року.

Працює асистентом кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича з 08.2019 року до цього часу.

Дисертацію виконано на кафедрі міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, м. Львів.

Науковий керівник: **Репецький Василь Миколайович**, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, м. Львів.

Здобувачка має 8 наукових публікацій за темою дисертації, з них 0 статей у періодичних наукових виданнях інших держав, 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 розділ монографії:

1. **Іліка М.** Звернення до джерел національних правових систем для тлумачення загальних принципів права у практиці органів міжнародної кримінальної юстиції. Актуальні проблеми держави і права. 2020. С. 43–50.

<https://doi.org/10.32837/apdp.v0i87.2796>

2. **Іліка М.** Загальні принципи права: природно-правовий та позитивістські підходи до їх розуміння. Публічне право №1 (37). 2020. С.169 – 175 .

<https://doi.org/10.37374/2020-37-16>

3. Задорожна С., **Іліка М.** Практика міжнародних військових трибуналів щодо застосування загальних принципів міжнародного права. Український часопис міжнародного права. Вип. 4. 2022 С. 24–30

<https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6546>

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої вченої ради та присутні на захисті фахівці:

1. Микієвич Михайло Миколайович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка МОН України.

В роботі не було досліджено співвідношення загальних принципів права та принципів права ЄС? Оскільки категорія загальних принципів права притаманна не тільки правовим системам держав, а також вони (загальні принципи права) визначені у міжнародному права. Тому на мій погляд варто було розглянути дані категорії та знайти спільні та відмінні риси.

2. Буроменський Михайло Всеволодович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України, надав позитивний відгук із зауваженнями:

1. В роботі неодноразово наголошується на тому, що основні принципи міжнародного права мають характер імперативних норм міжнародного права *jus cogens*. Однак, це не так. Основні принципи міжнародного права є загальновизнаними нормами міжнародного права, але це аж ніяк не ототожнює їх з нормами *jus cogens*. Міжнародний суд в своїй практиці та Комісія міжнародного права, яка опікувалася ідентифікацією норм *jus cogens*, надали перевагу достатньо обережному підходу до встановлення їх переліку щоб не допустити девальвації. В міжнародному праві немає визначеного переліку норм *jus cogens*. Комісія міжнародного права в проекті висновків щодо імперативних норм загального міжнародного права (*jus cogens*), над яким вона працювала у 2015-2019 роках, спробувала надати невичерпний перелік таких норм, взявши до уваги ті з них, на які вона посилалася за роки свого створення. До нього увійшли: а) заборона агресивного застосування сили; б) заборона геноциду; с) заборона злочинів проти людяності; d) основні норми міжнародного гуманітарного права; е) заборона расової дискримінації і апартеїду; f) заборона рабства; g) заборона катувань; h) право на самовизначення (Report of the International Law Commission Seventy-first session (29 April–7 June and 8 July–9 August 2019) General Assembly Official Records Seventy-fourth Session Supplement No. 10 (A/74/10). Conclusion 23. - P. 178.). Відомі також рішення міжнародних і національних судів в яких окремі норми загального міжнародного права віднесені до *jus cogens*. В основному, але не в усьому, такі рішення співпадають з переліком Комісії міжнародного права. Наразі наведений перелік імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*) є беззаперечно визнаним. Принагідно зауважу, що наведений в дисертації цитаті з однієї з публікацій опонента насправді відсутнє віднесення до норм *jus cogens* принципу суверенної рівності, як основного принципу міжнародного права (сторінка 65 дисертації).

2. Не можна погодитися з висловленою в дисертації думкою про «ототожнення загальних принципів права та норм *jus cogens*» (стор. 65). Перелік загальних принципів права є доволі значним та налічує їх багато десятків, вони належать до

норм матеріального та процесуального права, жоден з них не згадується Міжнародним судом чи Комісією міжнародного права в якості норми *jus cogens*. Достатньо подивитися на практику міжнародних кримінальних судів, в якій дослідниця добре обізнана, щоб переконатися в тому, що багато з загальних принципів права не можуть мати жодного стосунку до *jus cogens*.

Наприклад, в роботі згадується принцип пропорційності покарання, на який посилався Міжнародний трибунал по колишній Югославії в справі «Прокурор проти Блашкіча» (*Prosecutor vs. Blaskic*) (стор. 68). Наведу ще два подібних приклади: принципи як *audiatur et altera pars* (нехай буде вислухана і друга сторона) або *ignorantia non est argumentum* (ніхто не може посилатися на своє виправдання на незнання закону).

Ті з вкрай небагатьох загальних принципів права, які можуть мати характер *jus cogens*, повинні бути доведеними як такі. Наприклад, в справі «Прокурор проти Фурунджіа» МКС застосував принципи поваги до людської гідності зазначивши, що «загальний принцип права поваги до людської гідності – це основна причина існування міжнародного гуманітарного права і прав людини» (*The Prosecutor v. Anto Furundzija - Case No. IT-95-17/1-T. Judgement of 10 December 1998 . International Criminal Tribunal for Yugoslavia.*) Зв'язати принцип поваги до людської гідності з нормами *jus cogens* очевидно можна розглядаючи його в якості основоположної складової таких імперативних норм, як основні норми міжнародного гуманітарного права, заборона катувань, заборона рабства, заборона геноциду, заборона расової дискримінації і апартеїду.

Хотілося б побажати дисертантці максимально обережно ставитися до віднесення норм міжнародного права до імперативних норм *jus cogens*.

3. В дисертації неодноразово згадується про загальні принципи права як «джерело міжнародного правосуддя» (зокрема: «...загальні принципи права є самостійним джерелом міжнародного права та міжнародного правосуддя», стор.70). Хотілось би почути пояснення щодо змісту поняття «джерела міжнародного правосуддя».

4. В роботі звернуто увагу на застосування загальних принципів права Європейським судом справедливості. Однак, загальні принципи права, на які посилається дисертантка, мають в праві ЄС автономне значення та не належать до загального міжнародного права та не є його джерелами. Саме такими є, наприклад, принцип примату права ЄС, принципу субсидіарності та прямої дії права Європейського Союзу (стор. 83). Тому застосування зазначених принципів органами міжнародного кримінального правосуддя в якості загальних принципів права навряд чи буде можливим.

5. На сторінці 204 зазначено «Зі змісту ст. 21 Римського статуту випливають чотири критерії застосування Міжнародним кримінальним судом (МКС) загальних принципів права: субсидіарність, абстрактність, репрезентативність і узгодженість». Однак, в роботі не наводяться приклади реалізації зазначених критеріїв в судовій практиці, що перетворює цитоване речення на не доведену в дослідженні гіпотезу.

3. Короткий Тимур Робертович, кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», надав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Загальні принципи права є основним предметом дослідження рецензованої роботи. Ми згодні з автором щодо «складності правової природи загальних принципів права», «широкого різноманіття визначень самого поняття “загальні принципи права” та підходів до розуміння їхнього місця в системі джерел права» (с. 33). Це передусім доктринальна категорія, яка через свою природу має перш за все національний правовий вимір, «спільний для усіх видів правовідносин, незалежно від правової системи» (с. 36–37). Цей національний вимір передбачає використання при аналізі категорії «загальні принципи права» напрацювань теоретиків права різних правових систем, чого, на жаль, не було зроблено в підрозділі 1.1. Ми вважаємо, по-перше, що вітчизняне правозастосування не розглядає загальні принципи права джерелом права, тому недоречно обмежуватися лише вітчизняною доктриною; по-друге, вітчизняна теорія права залишається переважно позитивісткою та консервативною, що суперечить природі загальних принципів права; і по-третє, сама природа загальних принципів права передбачає необхідність вивчення підходів до цього юридичного феномена у поглядах теоретиків інших шкіл і правових систем. Тому буде доречно порівняти авторське визначення «загальні принципи права» з відповідними концептами теорії та філософії права інших систем права.

Також потребує роз'яснення співвідношення категорій, які використовує авторка: «загальні принципи права», «загальні принципи міжнародного права», «загальні принципи права, визнані цивілізованими націями», «загальні принципи права у міжнародному публічному праві», які використовуються одночасно у підрозділі 1.1 та інших місцях роботи.

2. В роботі наведено аналіз важливих з теоретичної та практичної точок зору питань щодо підходів до розуміння та типології загальних принципів права (підрозділ 1.1), їх розвитку як джерела міжнародного права (підрозділ 1.3), застосування міжнародними судами та арбітражами (розділ 1), міжнародними кримінальними судами та трибуналами (розділи 2 та 3) конкретних загальних принципів права з посиланням на відповідні рішення. Але, на жаль, авторка майже не пропонує власну класифікацію, періодизацію та систематизацію означених питань, що, на нашу думку, значно підвищило б наукову та практичну цінність роботи, враховуючи, що в міжнародному праві «не міститься вичерпного переліку цих принципів» (підрозділ 1.1).

3. Авторка визначає загальні принципи права як «спільні для усіх типів та сфер правовідносин засади, які формують спільні підходи до розуміння права та правових інститутів, зміст їх є універсальним для усіх галузей права і які застосовуються при здійсненні правосуддя як самостійне джерело права» (підрозділ 1.1). Тобто галузева універсальність визначається як сутнісна характеристика загальних принципів права. Але при аналізі правозастосовної практики міжнародних кримінальних судів і трибуналів йдеться також про принципи кримінального права, дійсно поширені в

різних правових системах, але які за природою є суто кримінально-правовими принципами (наприклад, с. 86, 90, 91, 95, 113 і далі). Наприклад, що «загальні принципи права в міжнародному кримінальному праві відрізняються від пов'язаних з ними національних систем права щодо їх застосування та відповідних стандартів» (с. 96), або «...національне кримінальне право, в тому числі в частині його загальних принципів...» (с. 113–114). На нашу думку, тут має місце певне протиріччя, яке варто прояснити при захисті.

Також викликає питання тотожність «загальних принципів права» «принципам кримінального права, загальним для основних правових систем світу» або «загальному принципу кримінального права, спільному для всіх основних правових систем світу», про що йдеться на с. 123, 129 та в інших частинах дисертації.

4. Підрозділ 2.3. присвячений вкрай важливим питанням притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені під час агресії РФ проти України в контексті використання загальних принципів права міжнародними кримінальними судами і трибуналами. Авторка доречно розглядає принцип невідворотності покарання за міжнародні злочини, але, на жаль, не наводить обґрунтування його статусу як загального принципу права, практику його застосування міжнародними кримінальними судами і трибуналами та конкретні механізми його застосування в контексті притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності представників РФ. Також, на нашу думку, в цьому підрозділі доречно було б більш системно та детально розглянути юрисдикційні питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю представників РФ за міжнародні злочини в контексті загальних принципів права.

Викликає сумніви і запропонована авторкою кваліфікація порушень законів та звичаїв війни за бомбардування українських енергетичних об'єктів, яка може містити склад злочину «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», насамперед з посиланням на ймовірні порушення ст.ст. 52, 54, 57 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року.

На жаль, залишився поза увагою авторки детальний аналіз застосування загальних принципів права для обґрунтування створення та діяльності майбутнього Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, а також урахування у його майбутньому статуті такого джерела, як загальні принципи права.

5. Основною концепцією роботи є застосування органами міжнародного правосуддя загальних принципів права, які сягають корінням у національні правові системи. Але, на наш погляд, у другій половині XX ст. мав місце і зворотній процес впливу принципів і норм міжнародного права, зокрема міжнародного кримінального права, яке втілювалося в статутах і практиці міжнародних кримінальних судів і трибуналів, на формування в національних правових системах принципів, які відповідали критеріям загальних принципів права. Проаналізовані в дисертації приклади свідчать

про ці процеси. Було би цікаво почути позицію здобувачки з цього приводу.

4. Яворська Ірина Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка МОН України, надала позитивну рецензію із зауваженнями:

1. У вступі автор зазначає, що «після перемоги України необхідно буде вирішувати проблему притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах з боку РФ». Проте, тут очевидно слід було б зазначити не про проблеми притягнення, а вибір найоптимальніших національних та міжнародних механізмів, та забезпечення формального закріплення такого вибору. Особливо зазначене стосується притягнення до міжнародно-правової відповідальності. Як відомо, існує законопроект, що вирішує зазначене питання, проте досі він залишається таким, що не набрав чинності.

У розділі I дослідження, розділі 1.1 «Поняття та правова природа загальних принципів права дисертант визначає поняття загальних принципів права, відмежовує загальні принципи права від основних принципів права, у розділі 1.3. досліджує етапи виникнення та формування, застосування загальних принципів права, проте, у висновках що цього розділу і у тексті не наводить їх переліку, а такий є доволі розлогим

2. Використовуючи у дослідженні як приклад рішення Суду ЄС, а Суд ЄС реалізує значне коло функцій (виділяють реалізацію Судом ЄС міжнародної функції, функцію конституційного, загального суду), автор не зовсім вдало з огляду на контекст обирає рішення Суду ЄС, яке ґрунтується на принципах права ЄС, хоча є ряд рішень Суду, які власне обґрунтовують необхідність та потребу застосування загальних принципів права. Автор цитує В. Кернза, проте згодом наводить відому справу, яка формулює принципи права ЄС, притаманні для цієї міжнародної організації (стор. 81-83).

3. На сторінці 86 дослідження, аналізуючи види (способи) тлумачення слід було б дати визначення поняття тлумачення, що здійснюється міжнародними судовими органами, зазначаючи особливості такого тлумачення. Проте, автор відразу здійснює аналіз методів тлумачення. Хоча до методів ми відносимо історичне, граматичне, функціональний методи тлумачення. Тут швидше здійснено аналіз способів тлумачення.

4. Автор, аналізуючи судові рішення, часто не виокремлює загальних принципів права, що спричиняє плутанину у вживанні термінології. Так, на стор. 154 зазначається, що «деякі принципи можуть бути кваліфіковані як загальні». А які? У розділі 3.1. автор згадує принципи, які виділяють окремі вчені, при цьому не виділяючи їх самостійно.

5. Земан Ігор Васильович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка МОН України, надав позитивну рецензію із зауваженнями:

1. В тексті дисертації при цілком вірному акцентуванні на відмінностях загальних принципів права від основних принципів міжнародного права, авторка подає поряд з

основними принципами міжнародного права в дужках як рівнозначне поняття термін *jus cogens* (стор. 3, 63, 64, 70). Враховуючи сучасний стан наукових досліджень і ту ж роботу Комісії міжнародного права ООН абсолютне ототожнення основних принципів права з імперативними нормами *jus cogens* є щонайменше спірним.

2. В Анотації до дисертації (стор. 7) авторка вживає термін «Міжнародний воєнний трибунал», в однак у ключових словах до анотації (стор. 9), а також списку умовних скорочень (стор. 22) вказано термін «Міжнародний військовий трибунал». У вітчизняній доктрині існують певні розбіжності щодо вживання українського відповідника англійського терміну «*military tribunal*». У роботі варто було приділити окрему увагу поясненню такої термінології, тому є потреба подальшого дослідження та узгодження міжнародно-правової термінології в наступних наукових дослідженнях авторки.

3. В дисертаційній роботі авторка зазначила, що отримали подальший розвиток висновки про «класифікацію обов'язкових умов застосування загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями, в практиці органів міжнародної кримінальної юстиції» (стор. 29) та неодноразово цитує формулювання ст. 38 як «загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями» (стор. 32, 38, 39, 40 і т.д.). Поряд з тим слід взяти до уваги те, що Комісія міжнародного права ООН у своїх доповідях (A/CN.4/741; A/CN.4/753) підтверджуючи той факт, що визнання має суттєве значення для визначення загального принципу права, вважає термін «цивілізовані нації» застарілим та обговорює альтернативні варіанти, зокрема «міжнародне співтовариство». Позиція авторки щодо вживання такої термінології потребує додаткового пояснення під час захисту дисертації.

4. Викликає зауваження теза авторки на стор. 33, що «що оскільки відсутній окремий міжнародний договір, присвячений саме загальним принципам права, як це є у випадку міжнародних договорів, тому відсутнім є нормативне визначення цього поняття». Варто зазначити, що фактично відсутній також окремий договір присвячений міжнародному звичаю, однак він залишається одним з найдавніших та ключових джерел міжнародного права. Тому відсутність спеціального окремого міжнародного акту присвяченому конкретному джерелу міжнародного права зовсім не означає абсолютну відсутність його нормативної визначеності. Зрештою поняття загальних принципів права подано у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, а звернення до загальних принципів закріплено у Статуті Нюрнберзького трибуналу і його вироку, а також у резолюції 95 (1) Генеральної Асамблеї ООН.

5. В пункті 1 загальних висновків (стор. 220) авторка вказує, що загальні принципи права «розглядаються як додаткове джерело міжнародного права». Така теза видається суперечливою виходячи з формально текстуального аналізу ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, де лише судові рішення та доктрини вказуються як допоміжні засоби визначення правових норм. У вказаній статті немає жодної згадки про додатковий характер загальних принципів права. Більше того масштабна робота спеціального доповідача Комісії міжнародного права ООН Марсело Васкеса-Бермудеса підтверджує характер загальних принципів як основного джерела

міжнародного права. У запропонованих проектах висновків Комісії міжнародного права по цій темі (A/CN.4/741), рішення міжнародних судів та доктрини зазначаються як можливі допоміжні засоби визначення загальних принципів права.

Загальна оцінка роботи і висновок.

Дисертація Іліки Марини Іванівни на тему «Застосування загальних принципів права міжнародними кримінальними судами і трибуналами» є самостійною та ґрунтовною науковою працею, що виконана з дотриманням вимог академічної доброчесності.

Роботу присвячено дослідженню загальних принципів права, які є одним з ключових джерел права загалом. Вони слугують свого роду ідеологічною основою права, визначаючи його зміст та характер правового регулювання суспільних відносин. Більшість загальних принципів права зародилися ще в римському приватному праві і пройшли тривалий шлях еволюції, в ході якого змінювався зміст та характер їх застосування в юридичній практиці. Обґрунтовано тезу про те, що за допомогою загальних принципів права можливе притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності згідно з нормами міжнародного права вищого військово-політичного керівництва РФ та осіб, які беруть безпосередню участь у злочинах агресії. Визначено, що в науці міжнародного права відсутнє єдине розуміння загальних принципів права як джерела міжнародного права. Існують суперечки з приводу різних підходів, в тому числі, їх включення до переліку джерел міжнародного права. Обґрунтовано висновок, про те, що Нюрнберзький трибунал підкреслив відповідальність осіб за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, незважаючи на їхній статус або посаду, закладаючи основу для майбутніх стандартів міжнародної юстиції, сформувавши при цьому практику застосування цих принципів для кримінального переслідування міжнародних воєнних злочинців. Міжнародний трибунал для колишньої Югославії та Міжнародний трибунал для Руанди, створені під егідою ООН, продовжили традицію застосування загальних принципів права, а також внесли свої інновації, зокрема з питань захисту свідків та інших учасників судового процесу. Міжнародний кримінальний суд (МКС) як постійний орган міжнародної кримінальної юстиції перейняв досвід попередніх трибуналів та активно використовує загальні принципи права у своєму правосудному процесі.

Дисертаційна робота Іліки М.І. «Застосування загальних принципів права міжнародними кримінальними судами і трибуналами» за змістом, рівнем наукової новизни, практичним значенням та характером висновків відповідає галузі знань 29 Міжнародні відносини, спеціальності 293 Міжнародне право, та вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами), а також затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої

освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами), а її автор – **Іліка Марина Іванівна** – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 293 Міжнародне право.

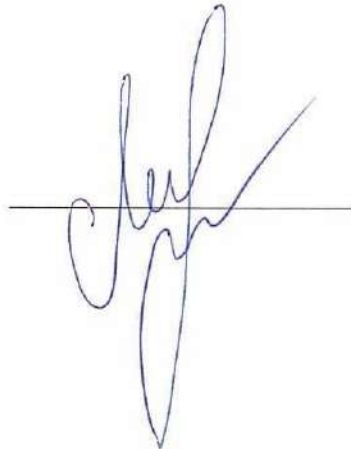
Результати відкритого голосування:

«За» – 57 членів ради,

«Проти» – німає членів ради.

На підставі результатів відкритого голосування спеціалізована вчена рада ДФ 35.051.138 Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, м. Львів, присуджує **Іліці Марині Іванівні** ступінь доктора філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини, спеціальності 293 Міжнародне право.

Голова спеціалізованої
вченої ради
ДФ 35.051.138

проф. Михайло МИКІЄВИЧ

